

Jurjen Luykx

psychiater-onderzoeker,
UMCU, opleider, GGNet

Joeri Tijdink

psychiater en onderzoeker,
Amsterdam UMC, Vrije Universiteit,
afdeling Filosofie

Ko Hummelen

psychiater, GGNet De Boog,
Expertisecentrum voor forensische
psychiatrie, emeritus hoogleraar
forensische psychiatrie

AANPAK OM DE MOTIEVEN VAN EEN 'POLITIEKE MOORDENAAR' TE ACHTERHALEN

Aanslagpleger: geradicaliseerd of ziek?

Na een aanslag waarbij mogelijk politieke motieven een rol spelen, worden vaak te snel en lichtzinnig conclusies getrokken over de dader. 'Psychiatrische autopsie' kan een ander licht op de zaak werpen.

Tijdens een dienst kregen we te maken met een man van ongeveer 40 jaar oud die witte hulpverleners en medepatiënten met agressie bedreigde omdat hij hen volledig wantrouwde. Hij was bekend met een psychotische stoornis en later bleek dat hij uit eigen beweging was gestopt met anti-psychotische medicatie. Hij bleek toenemend psychotisch te zijn geworden in de afgelopen maanden en had zich op straat agressief geuit. De politie had hem die avond opgepakt en wegens zijn paranoïde uitspraken naar de dichtstbijzijnde acute-opnameafdeling gebracht om hem psychiatrisch te laten onderzoeken. Hij keek de dienstdoende psychiater met grote ogen aan en herhaalde dat 'al die witte mensen hier moeten oprotten'. Bij psychiatrisch onderzoek vielen zijn paranoïde wanen over het handelen van witte mensen op. Hij werd pas rustig na contact met een 'niet-witte' hulpverlener. De man werd opgenomen om de psychose te kunnen behandelen. Zijn medicatie werd herstart en zijn paranoïdie verdween naar de achtergrond. Bij de aanslag van 19 februari dit jaar in Hanau, Duitsland, doodde een man negen mensen met een migratieachtergrond,

zijn moeder en zichzelf. Opvallend aan de discussies over deze gewelddaad is dat velen wijzen naar de toenemende populariteit van extreemrechtse ideologie als (gedeeltelijke) verklaring voor de moorden. Maar mogen we zonder gedegen onderzoek naar de motieven van de dader wel concluderen dat hij handelde vanuit extreemrechtse politieke ideologie? En zou een psychiatrisch post-mortem-onderzoek (een 'psychiatrische autopsie') uitkomst kunnen bieden om het motief van de dader te achterhalen?

Overwaardige denkbeelden

Wanen gericht tegen bepaalde bevolkingsgroepen zien we vaker, maar exacte cijfers ontbreken. Een psychiatrische autopsie kan het mogelijk maken om te beoordelen of er sprake was van een waan/psychiatrische stoornis, of dat het geweld voortkwam uit een ideologie. Het verschil tussen een waan en overwaardige denkbeelden ('overvalued beliefs') is niet altijd makkelijk vast te stellen. Overwaardige denkbeelden zijn coherente gedachten die niet onmogelijk zijn binnen een bepaalde subcultuur en dus onderdeel kunnen zijn van een ideologie. In sommige gevallen, zoals bij Anders Breivik, is er veel discussie

geweest over de vraag of een psychose (een waan) dan wel extreem overwaardige denkbeelden uiteindelijk hebben aangezet tot geweld.

De vraag of het in het geval van Hanau gaat om een (politieke) ideologie of een psychotische stoornis, is relevant. Bij vroegsignalering van een dergelijke stoornis is door ingrijpen ook het risico op agressie te verminderen. Voor de strafrechtelijke afdoening is het onderscheid tussen ideologie en stoornis eveneens belangrijk: in Nederland worden verdachten die onder invloed van een psychose een delict plegen vaak ontoerekeningsvatbaar verklaard en is de afdoening gericht op behandeling, zoals terbeschikkingstelling (tbs).

Dat psychotische verschijnselen (bijvoorbeeld paranoïde wanen) zich tegen een bepaalde bevolkingsgroep of bepaalde bevolkingsgroepen kunnen richten is, zoals onze eigen casus illustreert, niet onbekend. Waardoor iemand met een psychose tot geweld overgaat, is niet altijd duidelijk. Wat we wél weten is dat mensen met een psychose die drugs gebruiken vaker geweld gebruiken. Ook de toegang tot wapens vergroot de kans op geweld.

De vraag of het gaat om een ideologie of een psychotische stoornis, is relevant

Het is belangrijk om te doorgronden waardoor de dader tot zijn daad kwam. Wapenbezit speelt een rol. Maar wat zit daarachter?

Familiedrama's

Wat kan psychiatrische autopsie in het geval van de aanslag in Hanau bijdragen? De meeste psychiatrische en psychologische autopsies worden uitgevoerd na een individuele suïcide die voor de omgeving geheel onverwachts kwam en waarbij de nabestaanden met veel onbeantwoorde vragen zitten over het motief van hun dierbare. Recentelijk zijn psychiatrische autopsies ook toegepast na de combinatie homicide-suïcide.¹ Een voorbeeld hiervan is het doden van dierbaren gevolgd door zelfdoding, en zogenaamde 'familiedrama's'. Een ander voorbeeld is de casus van Tristan van de V., die zes mensen doodschoot in een winkelcentrum in Alphen aan den Rijn. Met dergelijke autopsies tracht men te achterhalen wat het motief is geweest van de dader, zicht te krijgen op de toedracht van het geweld en zo mogelijk hiervan te leren. De casus-Hanau past in deze categorie. Natuurlijk kan van een overleden persoon nooit met 100 procent zekerheid een psychiatrische diagnose worden verkregen. Toch zijn er veel mogelijkheden om meer zicht te krijgen op de vraag of psychotische klachten in het kader van een ideologie ten grondslag hebben gelegen aan de geweldsuitbarsting.

Psychiatrische autopsie kan op verschillende manieren worden ingedeeld. De volgende indeling achten wij het meest zinvol: 1) een analyse gericht op een mogelijke psychiatrische stoornis; 2) een analyse gericht op mogelijk middelenmisbruik en ten slotte 3) het uitsluiten van overige medische verklaringen voor gedrag.

1. Een analyse gericht op een psychiatrische stoornis

De praktische gang van zaken in een psychiatrische autopsie kan diverse onderdelen omvatten. Door teksten van de vermoedelijke dader te onderzoeken kan bijvoorbeeld een indruk worden verkregen van eventuele psychiatrische verschijnselen. Denk aan een analyse van zijn berichten op sociale media en zijn telefoon of achtergelaten teksten. Bovendien kan worden onderzocht of, en zo ja hoe hij is behandeld voor psychische klachten. Een complicatie daarbij is overigens dat op grond van het beroepsgeheim deze informatie niet altijd wordt verstrekt. Ook de sociale context en interviews met dierbaren (de hetero-anamnese) van de dader kunnen belangrijke aanwijzingen geven over iemands psychische conditie vóór zijn overlijden. Zo was aan de ver-

dachte van de aanslag in Hanau opvallend dat hij geen contacten leek te hebben met extreemrechtse groeperingen en dat zijn handelen op forums en sociale media niet typisch voor extreemrechts geweld was. Ten slotte kunnen wilsverklaringen of testamenten worden onderzocht. Kort voor het delict aangebrachte aanpassingen in het testament kunnen erop wijzen dat iets in het denkpatroon van de betrokkene is veranderd.

2. Het achterhalen van middelenmisbruik

Voor het achterhalen van mogelijk middelenmisbruik kort vóór overlijden bestaan nuttige standaard forensische technieken (bijvoorbeeld haaranalyse) die met vrij grote zekerheid antwoord kunnen geven op vragen als: was betrokkene onder invloed op het moment van het delict?²

3. Overige medische verklaringen

Aangaande het uitsluiten van andere verklaringen kan onder meer gedacht worden aan een ruimte-innemend proces in cerebro en een frontaal syndroom middels reguliere autopsie van hersenparenchym.

Polariseren

Met geen van deze drie mogelijke verklaringen voor gedrag lijkt in de media-berichten over Hanau rekening te zijn gehouden. Terrorismedeskundige Holger Schmidt en bondskanselier Merkel namen na de aanslag woorden als 'extreemrechtse opvattingen' en 'racisme' in de mond. Wat ons betreft is het echter nuttiger te spreken van 'uitingen' zonder ideologische of politieke waardeoordelen om te vermijden dat toehoorders direct denken aan ideologie. De consequenties van dergelijk media-optreden kunnen significant zijn: ze kunnen aanzetten tot geweld gericht op mensen met een bepaalde ideologie en zo de maatschappij verder polariseren. ■

contact

j.luykx@umcutrecht.nl
cc: redactie@medischcontact.nl

web

De voetnoten en meer over dit onderwerp vindt u onder dit artikel op medischcontact.nl/artikelen.